

Dâimi Hakemlik Mahkemesi'nin Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya Arasındaki Tazminat Faizi Uyuşmazlığına İlişkin Kararı Hakkında Bir Değerlendirme

An Evaluation on the Award of Permanent Court of Arbitration in the Case of Indemnity Interest between Ottoman Empire and Russia

Dr. Uğur Bayilloğlu*
Çankaya Üniversitesi

ÖZET Rusya'ya karşı yapılan 1877-78 Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu tarihindeki en fecî yenilgilerden biri ile sonuçlanmıştır. Bu savaş, çok geniş arazinin kaybedilmesine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun gururu- nun kırılmasına neden olmuştur. Savaş sonrası andlaşmalarında, Osmanlı Hükümeti çok yüksek miktarda tazminat ödemeye zorlanmıştır. Bu tazminat, Rusya'nın savaş harcamaları ve Türkiye'de bulunan Rus tebaa ve müesseselerinin zararlarını tazmin için talep edilmiştir. Rusya'nın savaş harcamaları toprak veya para olarak ödenmiş ve bu tazminat türü için bir sorun yaşanmamıştır. Bununla beraber, Türkiye'deki Rus tebaa ve müesseselerinin uğradığı zararlar öngörülen vadede ödenmemiştir. Bunun üzerine Rusya, gecikmeler nedeniyle temerrüt faizi talep etmiştir. Osmanlı Hükümeti bu talebi reddetmiş ve sorunun Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne İlişkin Sözleşme ile kurulan Dâimi Hakemlik Mahkemesi'ne arz edilmesini teklif etmiştir. Rusya bu teklifi kabul etmiş ve taraflar uygulanacak usul ve Mahkeme'ye sorulacak soruları belirleyen bir tahkimname imzalamışlardır. Dava sırasında taraflar, iddialarının haklılığını ortaya koymak için, uluslararası hukuk bağlamında bazı hukuki argümanlar gündeme getirmişlerdir. Mahkeme, bu argümanlar hakkında, uluslararası hukukun gelişimine katkıda bulunan yorumlar yapmıştır. Sonuç olarak, Mahkeme, Osmanlı Hükümeti'nin argümanlarından birini kabul ederek, davayı Osmanlı İmparatorluğu lehine karara bağlamıştır. Böylece Osmanlı İmparatorluğu, temerrüt faizi ödemekten kurtulmuştur. Bu çalışmada, tarafların argümanları ve Mahkeme'nin yorumları ve kararı, uluslararası hukuk bağlamında incelenecektir.

ANAHTAR KELİMELER 1877-78 Savaşı, Dâimi Hakemlik Mahkemesi, temerrüt faizi konusunda devletin sorumluluğu, mücbir sebep, vazgeçme.

ABSTRACT The War of 1877-78 against Russia is one of the most catastrophic defeat in Ottoman Empire history. This war caused loss of huge scale of territory and it wounded the pride of Ottoman Empire. In post war treaties, Ottoman Government was forced to pay very high amount of indemnities. These indemnities were demanded the compensation of Russia's war expenses, and of the damages of Russian subjects and institutions in Turkey. Russia's war expenses were paid by giving land or money, so there was no problem occurred for this indemnity type. On the other hand, Ottoman Government did not pay to compensate damages of Russian subjects and institutions in Turkey at due date. Hereupon, Russia claimed moratory interest because of delays. Ottoman Government rejected this claim and proposed to submit the question to Permanent Court of Arbitration which was established by 1899 Convention for the Pacific Settlement of International Disputes. Russia accepted this proposal, and the parties signed a compromise in order to determine

* Çankaya Üniversitesi Hukuk Fakültesi Devletler Umumi Hukuku Anabilim Dalı Öğretim Görevlisi.
E_posta: ugurbayil@cankaya.edu.tr

the procedure and the questions which the Court would be asked. During the case, the parties presented certain legal arguments in the context of international law so as to justify their claims. The Court made remarkable comments about these arguments, which contributed to the development of international law. Consequently, the Court accepted one of the Ottoman Government's argument and adjudicated the case in favor of Ottoman Empire. Thus, Ottoman Empire got rid of paying moratory interest. In this paper, the arguments of parties and the Court's comments and award will be examined in the context of international law.

KEYWORDS The war of 1877–78, Permanent Court of Arbitration, State Responsibility on moratory interest, *force majeure*, *renunciation*.

GİRİŞ

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu, Paris Barış Konferansı neticesi imzalanan 30 Mart 1856 tarihli Paris Andlaşması'nın¹ 7. maddesi ile, o ana kadar Hristiyan Avrupa devletlerinin ilişkilerini düzenleyen "Avrupa Kamu Hukuku"na dahil edilmiştir. Aslında her ne kadar Osmanlı İmparatorluğu bu tarihten evvel de devletler hukukuna ilişkin ve devletler hukuku bağlamında sonuç doğuran işlem ve eylemler yapmışsa da² 1856'dan sonra Avrupalılar nezdinde şeklen de olsa uluslararası camianın bir ferdi sayılarak, devletler hukukunun ilke ve kurallarından tam olarak yararlanmaya başlamıştır. Bu bağlamda eskiden olduğu gibi sadece kendisini ve "Şark Meselesi"ni ilgilendiren konularda değil, uluslararası camiyayı genel olarak ilgilendiren konulardaki konferanslara çağırılmış ve bu toplantılarda temsil edilmiştir. Aynı şekilde taraf olduğu uyuşmazlıkların çözümü için, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözümü amacıyla oluşturulan mekanizmalara müracaat etmiştir. Bunlardan biri de Dâimi Hakemlik Mahkemesi tarafından incelenip karara bağlanan, 1877–1878 Osmanlı–Rus Savaşı sonrasında, savaşta zarar gören Osmanlı ülkesindeki Rus tebaaya ödenmesi gereken tazminatın geç ödenmesi sonucu Rusya'nın faiz talebinde bulunması nedeniyle ortaya çıkan uyuşmazlığa ilişkindir.³

1. Metin için bkz: Nihat Erim: *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953, s.341–353.

2. Bu konuda bkz: Yılmaz Altuğ: "1856'dan Önce Osmanlı Devletinde Modern Devletler Hukuku Uygulaması", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15–17 Ekim 1997, Ankara, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, İsmail Soysal (Yay.Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.95–104. Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa devletler sistemine girişinin Paris Barış Andlaşması'ndan çok daha önceden gerçekleştiğine ilişkin gerekçeler için bkz: A. Nuri Yurdusev–Esin Yurdusev: "Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa Devletler Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15–17 Ekim 1997, Ankara, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, İsmail Soysal (Yay.Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, s.137–147.

3. Dâimi Hakemlik Mahkemesi kararının özgün dili Fransızca'dır. Karar metninin İngilizce'si için bkz: "Russian Claim for Interest on Indemnities (Damages Claimed by Russia for Delay in Payment of Compensation Owed to Russians Injured During the War of 1877–1878), Russia v. Turkey, Award of

1877–1878 OSMANLI–RUS SAVAŞI

Osmanlı literatüründe 93 Harbi olarak anılan, 1877-1878 Osmanlı–Rus Savaşı, Osmanlı İmparatorluğu'nun son derece yoğun iç karışıklıklar yaşadığı bir dönemde meydana gelmiş ve Osmanlı tarihinin en acı ve ağır yenilgilerinden birisi ile sonuçlanmıştır.⁴ Öyle ki Rus Orduları Edirne'ye girmiş ve İstanbul yolu kendilerine açık kalarak, payitaht çok ciddi bir tehlike altına girmiştir. Bunun üzerine, 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne (Adrianople) Mütâreke Andlaşması⁵ imzalanmış ve Rus birliklerinin Çatalca istihkamlarına kadar gelmesi kabul edilmiştir. Ardından, İstanbul'un bir dış mahallesi olan Ayestefanos (Yeşilköy, San Stefano)'da yapılan müzakereler sonunda (aslında Osmanlı İmparatorluğu, içine düştüğü durum itibarıyla müzakere yapması mümkün değildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun elindeki tek koz, Çanakkale Boğazı'ndan geçip Marmara Denizi'ne açılmış olan İngiliz donanması idi) 5 Mart 1878 tarihinde hükümleri çok ağır olan Ayestefanos Andlaşması imzalanmıştır.⁶ Bununla beraber, “Şark Meselesi”nde dengenin Rusya lehine değiştiğini gören diğer büyük devletler, söz konusu Andlaşma hükümlerinin, 1856 tarihli Paris Andlaşması ile 1871 tarihli Londra Andlaşması'nın bazı hükümlerini değiştirdiği gerekçesiyle, bu meselelerin görüşülmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine toplanan Berlin Kongresi'nde 13 Haziran–13 Temmuz arasında yapılan çalışmalar sonucu imzalanan 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Andlaşması⁷ ile Ayestefanos Andlaşması'nın bazı hükümleri, “Şark Meselesi”nde dengenin korunması adına değiştirilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu da bu değişikliklerden kısmen de olsa yararlanmıştı.

SAVAŞ SONRASI ANDLAŞMALARI'NDA SAVAŞ TANZİMATINA İLİŞKİN DÜZENLEMELER

Taraflar arasındaki çarpışmalara son veren Edirne Mütâreke Andlaşması'nda, Osmanlı Hükümeti'nin Rusya'nın savaş harcamaları ve maruz kaldığı kayıpları tazmin et-

---

the Tribunal” http://www.pca-cpa.org/upload/files/Russian%20Award%20edited%20_final_.pdf. (Erişim tarihi, 10.03.2009). Ayrıca bkz: *American Journal of International Law*, 7, 1913, s.178–201. Çalışmada, karara yapılacak atıflar Dâimi Hakemlik Mahkemesi'nin biraz önce bağlantısı verilen resmi internet sitesindeki metne, “Russia v. Turkey” kısaltmasıyla yapılacaktır.

4. Savaşın öncesi, nedenleri, gelişimi ve sonuçları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Fuat Türkgeldi: *Mesâ-il-i Mühimme-i Siyasiyye, Cilt:II*, Bekir Sıtkı Baykal (Yay.Haz.), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987; Enver Ziya Karal: *Osmanlı Tarihi, Cilt: VIII*, 4. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995, s.14–77.
5. Metin için bkz: Erim, s.381–385.
6. Metin için bkz: Erim, s.387–400.
7. Metin için bkz: Erim, s.403–424.

meyi üstlendiği ve tazminatın maddi, arazi veya başka bir şekil olarak niteliğinin, daha sonra kararlaştırılacağı belirtilmiştir. Savaş tazminatı miktar ve niteliği, Ayestefanos Andlaşması'nın 19. maddesinde somutlaşmıştır. Buna göre, Rusya İmparatoru'nun talep ve Osmanlı Hükümeti'nin ödemeyi taahhüt ettiği miktar toplamda bir milyar dört yüz on milyon ruble olarak tespit edilmiştir. Bu miktarın, dokuz yüz milyon rublesi, ordunun idaresi, mühimmatın nakli ve savaş aracı siparişi gibi savaş harcamalarına; dört yüz milyon rublesi Rusya'nın güney sahillerine, ihracata, sanayiye ve demiryollarına verilen zarara; yüz milyon rublesi, Kafkasya'da verilen zarara; on milyon rublesi ise, Osmanlı ülkesinde bulunan Rus tebaa ve müesseselerine verilen zarara hasredilmiştir. Maddenin devamında, Tulcu Sancağı ve buna bağlı kazalar ile Delta Adaları ve Yılan Adası'nın, daha sonra Besarabya ile takas edilmek üzere Rusya'ya terki öngörülmüş, aynı şekilde, Ardahan, Kars, Batum, Bayezid ve Soğanlı'nın da terki öngörülmüştür. Terk olunacak bu arazilere karşılık, yukarıda belirtilen bir milyar dört yüz on milyon ruble toplam tazminat miktarından, bir milyar yüz milyon ruble indirim yapılması ve toplam tazminat miktarının üç yüz milyon rubleye indirilmesi kararlaştırılmıştır. Bununla beraber, Osmanlı ülkesinde bulunan Rus tebaa ve müesseselerine verilen zarara karşı öngörülen on milyon rublelik tazminat bu düzenlemeden istisna tutulmuş ve ödemelerin, ilgililerin başvuruları üzerine İstanbul'daki Rus Elçiliği'nde incelenmesi ve havalesinden sonra Osmanlı Hükümeti tarafından yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

Görüldüğü gibi Ayestefanos Andlaşması'nda, Osmanlı Hükümeti tarafından maddi olarak ödenmesi gereken savaş tazminatı miktarı toplamda üç yüz on milyon ruble olarak tespit edilmiş, bunun on milyon rublesi, Osmanlı ülkesinde bulunan Rus tebaa ve müesseselerine verilen zarara hasredilmiştir. Zaten Dâimi Hakemlik Mahkemesi'ne intikal ettirilen uyuşmazlık da bu on milyonluk tazminat için ortaya çıkmıştır.

Berlin Kongresi'nde, on milyon rublelik tazminatın ilgili devletler dışında diğer Avrupa devletlerini ilgilendirmediğinin anlaşıldığı ve Berlin Andlaşması'nda bu konuya değinilmediği tespiti yapılmıştır.⁸

Berlin Kongresi'nde, Ayestefanos Andlaşması'nın genel hükümleri değiştirildiği halde Rusya, Ayestefanos Andlaşması'nın bazı kısımlarının, Avrupa Devletlerinin yetkisi dışında kaldığı ve savaşan iki devletle ilgili olduğunu ve bu bağlamda Ayestefanos Andlaşması'nın kesin bir andlaşma şeklinde dönüştürülmesi gerektiğini talep etmiş, talebin reddedilmesi halinde Edirne'yi tahliye etmeyeceğini bildirmiştir.⁹ Bu-

8. Russia v. Turkey, s.4.

9. Türkgeldi, s.115.

nun üzerine taraflar arasında yapılan müzakereler sonucu, 8 Şubat 1879 tarihinde Osmanlı Devleti ile Rusya arasından İstanbul Andlaşması¹⁰ akdedilmiştir. Bu Andlaşma ile taraflar, Ayestefanos Andlaşması'nın, Berlin Andlaşması ile ilga edilmeyen ve değiştirilmeyen hükümleri hususunda kesin bir düzenleme yaparak, neticeye bağlamışlardır. (m. 3). Aynı şekilde söz konusu Andlaşma'da savaş tazminatına ilişkin kesin düzenlemeler de yapılmıştır. Andlaşma'nın 4. maddesinde tazminat miktarı, Berlin Andlaşması gereğince Osmanlı tarafından Rusya'ya terk edilen arazinin değeri mahsup edilerek, toplamda sekiz yüz iki milyon beş yüz bin frank olarak kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde, savaş esnasında zarara uğramış Osmanlı ülkesinde bulunan Rus tebaa ve müesseselerine verilecek tazminata ilişkin bir düzenleme getirilmiştir. Bu bağlamda söz konusu Andlaşma'nın 5. maddesi, savaş esnasında zarara uğramış Osmanlı ülkesinde bulunan Rus tebaa ve müesseseleri için talep edilecek tazminatın, İstanbul'daki Rus Elçiliği tarafından incelendikten sonra Osmanlı Hükümeti'ne bildirildikçe ödeneceği ve bu taleplerin toplam miktarının hiçbir şekilde yirmi altı milyon yedi yüz elli bin frankı aşmayacağı kabul edilmiştir. Aynı şekilde, Andlaşma'nın onay belgelerinin değiştirildiği tarihten itibaren bir yıl geçmedikçe Osmanlı Hükümeti'ne talepte bulunulamayacağı gibi, bu tarihten iki yıl geçtikten sonra da hiçbir talebin kabul edilmeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ardından Rusya'nın tam yetkili temsilcisi Prens Lobanof, 5. maddede tespit edilen yirmi altı milyon yedi yüz elli bin frankın, toplam talebin muhtemelen hiç ulaşamayacak üst sınırı oluşturduğunu, Rus Elçiliği'nde yapılan taleplerin titizlikle inceleneceği bir *ad hoc* komisyon kurulacağını ve Hükümetinin emirleri doğrultusunda, bir Osmanlı delegesinin de bu komisyonda yer alabileceğini açıklamıştır.¹¹

İstanbul'da 1882 yılında akdedilen "Rusya ile Harp Tazminatı Andlaşması¹²" ile savaş tazminatı meselesi son ve kesin halini almıştır. Andlaşma'nın 1. maddesinde, 1879 tarihli İstanbul Andlaşması'nın 4. maddesi ile kesinleştirilen genel savaş tazminatı miktarının üç yüz elli bin liralık taksitlerle ödeneceği ve Rusya'nın faiz talep etmemeyi kabul ettiği hüküm altına alınmıştır. Görüldüğü gibi, bu andlaşmada Rus tebaalarına verilen zarara ilişkin bir düzenleme yoktur. Dolayısıyla, Rus tebaaya ödenecek tazminata ilişkin olarak 1879 tarihli İstanbul Andlaşması'ndaki düzenlemeler halen yürürlüktedir ve taraflar bu çerçevede hareket etmek yükümlülüğü altındadır.

10. Metin için bkz: Erim, s.425-427.

11. Russia v. Turkey, s.5.

12. Metin için bkz: Erim, s.429-432.

RUS TEBAASINA TAZMİNATIN ÖDENMESİ VE UYUŞMAZLIĞIN ORTAYA ÇIKMASI:¹³

Nitekim Rus Elçiliği'nde kurulan *ad hoc* komisyon, çalışmalarına başlamış ve Rus tebaanın toplam zararını, altı milyon yüz seksen altı bin beş yüz kırk üç frank olarak tespit etmiştir. Osmanlı Hükümeti buna itiraz etmemiş ve Rus Elçiliği, komisyonun nihai kararının iletilmesinden sonra ödemenin yapılmasını talep etmiştir. Tazminat almaya hak kazanan bazı Rus tebaasının özel vekili sıfatıyla bir avukat tarafından, Rus Elçiliği'ne bir dilekçe verilmiştir. Dilekçede, Osmanlı Hükümeti'nin Elçilik ile bildirim alıldığı tarihten itibaren sekiz gün içinde ödeme yöntemi üzerinde anlaşılması talebinde bulunulmuş ve Osmanlı Hükümeti'nin şimdi ve bundan sonra gecikmeden doğan tüm zararlardan ve özellikle temerrüt faizinden sorumlu tutulacağı ilan edilmiştir. Görüldüğü gibi, ödemede söz konusu olacak gecikme için doğrudan ilk faiz talebi yapılmıştır. Rus Elçiliği'nin faize yaptığı ilk vurgu ise, 1 Temmuz 1884'de Osmanlı Hükümeti tarafından hiçbir ödeme yapılmaması üzerine, tazminata hak kazanan Rus tebaasına tüm ödemenin yapılması, aksi takdirde, gecikme nedeniyle vaki olacak faiz taleplerinin tanınacağını bildiren resmi talepte gündeme getirilmiştir. 19 Aralık 1884'de Osmanlı Hükümeti, ilk ödeme olarak, yaklaşık bir milyon yüz elli bin franka tekabül eden elli bin pound ödeme yapmıştır. Ödemelerin yine gecikmesi üzerine 27 Şubat 1887 tarihinde Rus Elçiliği, tazminata hak kazanan Rus tebaası tarafından kendisine sunulan dilekçede, Osmanlı Hükümeti'nin tazminat ödemelerindeki gecikme nedeniyle artan zararlarından sorumlu tutulduğunu bildirmiş ve ödemelerdeki yeni ertelemelerin Rus Hükümetini kendi tebaası namına faiz talebinde bulunmaya zorlayacağı ihtarını yapmıştır. Rus Elçiliği, Temmuz ve Aralık 1887 tarihlerinde yaptığı girişimlerden bir sonuç alamamış ve 7 Şubat 1888'de tekrar talepte bulunmuştur. 22 Nisan 1889'da Osmanlı Hükümeti elli bin poundluk ikinci ödemeyi yapmıştır. Rus Elçiliği, 12 Ocak 1891'de, toplam iki yüz altmış bin poundluk borcun, sadece yüz bin poundluk kısmının ödendiğini, ödemelerdeki gecikmelerin Rus tebaasının kayıplarının devamlı surette arttırdığını, gecikmeksizin borcun kalan kısımlarının da kanuni faiziyle beraber ödenmesini talep etmiştir. Ödemelerin gecikmesi üzerine Rus Elçiliği, Ağustos 1891 ve Ekim–Kasım 1892'de de Osmanlı Hükümeti nezdinde girişimlerde bulunmuş ve Osmanlı Hükümeti'nin mali durumunun istikrarsızlığını mazeret olarak ileri süremeyeceğini bildirip, borçlar meselesinin süratle nihai bir çözüme bağlanmasını talep etmiştir. 14 Nisan 1893'te yetmiş beş bin poundluk üçüncü ödeme yapılmış, Osmanlı Hükümeti kalan kısım için, Rus Elçiliği'ne, tömbeki¹⁴ tekelinin işletilmesini önermiştir. Rus Elçiliği bu

---

13. Russia v. Turkey, s.5–7.

14. Nargileye has tütün.

teklifi kabul etmiş ve böylece tazminat borcu açısından yeni bir düzenleme ortaya çıkmıştır. Bununla beraber, yapılan yeni düzenlemenin istenilen sonucu vermemesi üzerine, 4 Haziran 1894'de Rus Elçisi, bundan sonra hiçbir vaat, yeni düzenleme ve ertelemeleri kabul edemeyeceğini ve ödenmesi gereken toplam doksan bir bin poundun, hiçbir gecikme olmaksızın Rus tebaaya ödenmesini talep etmiştir. 27 Eylül 1894'de elli bin poundluk bir ödeme daha yapılmış ve Osmanlı Hükümeti, borcun geri kalan kırk bir bin poundluk kısmının ödenmesinin Osmanlı Bankası tarafından tamamen garanti edildiğini bildirmiştir. Ardından 1896'da Osmanlı Bankası'nın Rusya'ya verdiği garantiler üzerine bir dizi yazışma yapılmış ve Osmanlı Hükümeti, Rus Elçiliği'ne gönderdiği 11 Şubat ile 28 Mayıs 1896 tarihli notalarda, ödenmesi gereken toplam borcun kırk üç bin dokuz yüz yetmiş sekiz pound olduğunu bildirmiştir. Bu tarihten sonra, dönemin siyasi konjonktüründeki olaylar nedeniyle ödemeler konusunda bir gelişme olmamış ve yaklaşık 3 yıl bu konu gündeme gelmemiştir. Sessiz geçen bu süreçten sonra Osmanlı Hükümeti, Rus Elçiliği'ne gönderdiği 19 Temmuz 1899 ve 5 Temmuz 1900 tarihli notaları ile toplam borç miktarı olarak kırk üç bin dokuz yüz yetmiş sekiz pound rakamını teyit etmiştir. Rus Elçiliği ise 8 Mayıs 1900 ve 16 Mart 1901 tarihli notaları ile bu rakamı onaylamış ve fakat bu miktarın hala ödenmediği şikayetinde bulunarak, daha fazla gecikme olmaksızın ödenmesini talep etmiştir. Osmanlı Bankası, 24 Şubat ve 26 Mayıs 1902'de Rus Elçiliği'ne, Elçilik hesabında kırk iki bin dört yüz otuz sekiz pound bulunduğunu bildirmiş, Rus Elçiliği ise bunu onayladıktan sonra, 6 Temmuz 1902'de Osmanlı Hükümeti'nin ödeme yapmasının yirmi yıldan fazla sürdüğünü ve borcun da tamamen ödenmediğini, bu bağlamda bin beş yüz otuz dokuz poundun hala ödenmediğini bildirmiştir. Elçilik, 23 Eylül 1881, 27 Şubat 1887 ve 12 Ocak 1891 tarihli notalarındaki borcun işleyen faizlerine ilişkin hususlara gönderme yapmış ve Elçiliğe tazminat alacaklısı Rus tebaa tarafından iletilen dilekçede ana borca eklenen faizin, 1 Ocak 1881'den 15 Mart 1887'ye kadar yüzde on iki ve bu tarihten sonra da yüzde dokuz olarak öngörüldüğünü ve talep sahiplerinin 1902 baharı itibariyle altı milyon iki yüz bin franklık ana para üzerine yirmi milyon frank faiz talebinde buldukları bildirilmiştir. Elçilik devamla, Osmanlı Hükümeti'nin dilekçede zikredilen haklı talepleri tanımada bir duraklama göstermemesinin umulduğunu, Osmanlı Hükümeti'nin Rus tebaası tarafından talep edilen miktara karşı çıkabileceğini, bu durumda meselenin Rus ve Türk üyelerden oluşan bir komisyona havale edilebileceğini bildirmiştir. Osmanlı Hükümeti ise 17 Temmuz 1902 tarihinde verdiği cevapta, bu talebi özellikle 1879 İstanbul Andlaşması'nın 5. maddesinde faizin öngörülmediği gerekçesi ile reddetmiştir. Rus Elçiliği ise, 16 Şubat 1903 tarihli cevabında, Rus tebaası tarafından gecikmeden doğan zararların ödenmesini, sadece zarar miktarının inceleme konusu olabileceğini bildirmiştir.

UYUŞMAZLIĞIN DÂİMİ HAKEMLİK MAHKEMESİ'NE HAVALA EDİLMESİ.¹⁵

Rus Elçiliği'nin bu tutumu üzerine, Osmanlı Hükümeti 4 Mayıs 1904'de, Rusların talep üzerinde ısrarlı olmaları durumunda, meselenin La Haye'deki Dâimi Hakemlik Mahkemesi'ne arz edilmesi görüşünü dile getirmiştir. Rus Elçiliği bu teklifi, 1 Nisan 1908 tarihli notası ile kabul etmiştir. Bu arada, her ne kadar Rus Elçiliği tarafından reddedilse de ana borcun kalan bin beş yüz otuz dokuz poundluk son kısmı da Aralık 1902'de Osmanlı Bankası tarafından Rus Elçiliği hesabına yatırılmış ve hesapta depo edilmiştir.

Ardından, 4 Ağustos 1910 tarihinde İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa ile İstanbul'daki Rus Elçisi Tcharykof tarafından, uyuşmazlığı Dâimi Hakemlik Mahkemesi'ne sunmak üzere bir tahkimname (compromis) imzalanmıştır.¹⁶

Bilindiği gibi Dâimi Hakemlik Mahkemesi 1899 tarihli La Haye Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne İlişkin Sözleşme¹⁷ ile kurulmuştur.¹⁸ Osmanlı İmparatorluğu da bu sözleşmeye taraftır.¹⁹

12 maddeden oluşan Tahkimname'de taraflar, uygulanacak usule ilişkin tespitler yapmışlardır. Tahkimname'nin 1. maddesinde, hakemlerin seçim usulü düzenlenmiştir. Buna göre, Mahkeme heyeti beş kişiden oluşacaktır. Taraflar, Tahkimname'nin imzalandığı günden itibaren iki ay içinde, iki hakem seçecekler ve böylece oluşacak dört hakem de beşinci hakemi seçecektir. Eğer taraflarca seçilen dört hakem, bir araya geldikleri tarihten itibaren iki ay içinde ittifakla veya oyçokluğu ile beşinci hakemi seçemezse, beşinci hakemin seçimi işi tarafların kararlaştıracağı üçüncü bir devlete havale edilecektir. Eğer iki ay içinde taraflar bu hususta da anlaşamazlarsa, her biri farklı birer devlet seçecek ve seçilen bu iki devlet, beşinci hakemi tespit edecektir. Eğer iki ay içinde, taraflarca seçilen iki devlet anlaşamazlarsa, tarafların tabiiyetinde olmamak şartıyla Dâimi Hakemlik Mahkemesi'nin listesindeki hakemlerden birer tanesini önerecek, bunlar arasında çekilecek kura ile

15. *Russia v. Turkey*, s.7–8.

16. Tahkimname metni için bkz: *Compromis of Arbitration between the Imperial Government of Russia and the Imperial Ottoman Government signed at Constantinople*. Metin için bkz: <http://www.haguejusticeportal.net/e-Cache/DEF/7/894.c2V0TGFuZz10TCZMPU5M.html> (Erişim tarihi: 11.03.2009).

17. Metin için bkz: *Permanent Court of Arbitration, Basic Documents Conventions, Rules, Model Clauses and Guidelines*, The Secretary-General and the International Bureau of the Permanent Court of Arbitration, 1998, s.1–15. Ayrıca bkz: <http://www.pca-cpa.org/upload/files/1899ENG.pdf>. (Erişim tarihi: 18.03.2009)

18. Dâimi Hakemlik Mahkeme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Manley O. Hudson: *The Permanent Court of Arbitration*, *American Journal of International Law*, 27, 1933. s.440–446, Yusuf Aksar: *Evrensel Yargı Kuruluşları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007, s.17–38.

19. 1899 La Haye Konferansı'nda, Osmanlı İmparatorluğu'nun oluşturulmak istenen Hakemlik Mahkemesi ile ilgili görüş ve tutumlarını ortaya koyan yazışmaları için bkz: Gülnihal Bozkurt: "1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4–8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt, I. Kısım*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002, s.386, 390–393.

beşinci hakem tespit edilecektir. Uygulamada ise, beşinci hakemin İsviçre Hükümeti tarafından seçildiği, böylece Hakem Heyeti'nin sadece ikisinin Dâimi Hakemlik Mahkemesi üyesi olduğu belirtilmiştir.²⁰ Tahkimname'nin diğer maddeleri davanın aşamaları ve uygulanacak usul üzerinedir. Tahkimname'nin 12. maddesinde, Tahkimname'de düzenlenmeyen hususlarda, Osmanlı Hükümeti'nin kabulüne karşı çıktığı hükümler dışında, 1907 La Haye Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçıl Çözümüne İlişkin Sözleşme'nin²¹ uygulanacağı belirtilmiştir. Yukarıda belirtildiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu 1899 La Haye Sözleşmesi'ne taraf olmasına rağmen, 1907 La Haye Sözleşmesine taraf değildir. Demek ki Osmanlı İmparatorluğu imzaladığı ve fakat henüz onay işlemin, gerçekleştirmediği 1907 La Haye Sözleşmesi düzenlemelerinin, söz konusu uyuşmazlık bağlamında uygulanmasını kabul etmektedir. Nitekim, Tahkimname'nin Dibace bölümünde Osmanlı ve Rusya'nın imzacı devletler olduğu belirtilerek 1907 La Haye Sözleşmesi'ne atıf yapıldığı gibi, 2. maddede de Mahkeme önünde tarafların temsili için 1907 La Haye Sözleşmesi'nin 62. maddesine atıf vardır. Aynı şekilde, Tahkimname'nin 4. maddesinde de Tahkimname'de düzenlenmeyen hususlarda ortaya çıkabilecek sorunların çözümünün, 1907 La Haye Sözleşmesi'nin metin ve ruhu ile uyumlu bir şekilde yapılacağı hüküm altına alınmıştır.

Taraflar, Tahkimname'nin 3. maddesi ile Dâimi Hakemlik Mahkemesi'nden karar vermesini talep ettikleri hususları belirtmişlerdir. Buna göre, Osmanlı Hükümeti'nin hak iddia eden Rusların gecikmeden doğan zararlarını (faiz) ödemek zorunda olup olmadığı, eğer zorunda ise, gecikmeden doğan zararın (faiz) miktarının ne olacağı soruları, Mahkeme'ye arz edilmiştir.

TARAFLARIN İDDİA VE SAVUNMALARI VE MAHKEME'NİN DEĞERLENDİRMELERİ

A- OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN İLK İTİRAZI VE MAHKEME'NİN DEĞERLENDİRMESİ²²

Osmanlı Hükümeti ilk itirazda bulunarak, Mahkeme'den işin esasına girilmeden Rus Hükümeti'nin talebinin reddedilmesini istemiştir. Osmanlı Hükümeti, tüm diplomatik yazışma ve ilgili andlaşmalarda, tazminata hak kazanan Rus tebaanın bireysel alacaklı olarak ka-

20. Hudson, s.453–454.

21. Metin için bkz: *Permanent Court of Arbitration, Basic Documents Conventions, Rules, Model Clauses and Guidelines*, The Secretary-General and the International Bureau of the Permanent Court of Arbitration, 1998 s.17–39. Ayrıca bkz: <http://www.pca-cpa.org/upload/files/1907ENG.pdf>. (Erişim tarihi: 18.03.2009).

22. *Russia v. Turkey*, s.2–4.

bul edildiklerini, bu şartlar altında Rus Hükümeti'nin bu şahısların kimliklerini ve hak sahipliklerini ispatlamak zorunda olduğunu ve fakat Rus Hükümeti'nin bunu yapmadığını iddia etmiştir. Bu noktada Osmanlı Hükümeti, alacaklıların andlaşmalar sonucu, Rus Elçiliği'nde kurulan komisyonun çalışmaları neticesi tespit edilen Rus tebaaları olduğunu, Rus Devleti'nin ise alacaklı olmadığını düşünmektedir. Mahkeme ise, davanın kaynağının, birinci dereceden uluslararası olay teşkil eden bir savaş olduğunu, tazminatın kaynağının da barış andlaşması ve bu andlaşmanın uygulanması amacıyla yapılan andlaşmalar olduğunu, bu andlaşmaların, iki egemen devlet arasında uluslararası hukuka göre yapıldığını belirtmiştir. Mahkemeye göre, Rus Elçiliği'nde kurulan komisyon ile Rus Hükümeti'nin, tazminatı tahsis etmek, toplamak ve taksim etmek konularında küllî bir kontrolü bulunmaktadır ve bu bağlamda kendi tebaasının haklarını korumak için hareket etmiştir. Aynı şekilde, 1885'de Osmanlı Maliye Bakanlığı'nın, ödemeler için Rus Elçiliği'nden verilen makbuzlar üzerinden damga vergisi toplaması üzerine, Rusya'nın bunu protesto ettiğini ve borcun Osmanlı Hükümeti ile Rusya arasında kararlaştırılmış olduğunu ve bireyler arasındaki özel bir taahhüt veya sözleşmeden doğmadığını belirtmiştir. Osmanlı Hükümeti damga vergisi konusunda ısrarcı olmamış ve Mahkeme, tarafların on beş yılı geçen uygulamalarında sürekli olarak, Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin alacaklısı olduğu noktasında hareket ettikleri tespitini yapmıştır. Aynı şekilde Osmanlı Hükümeti'nin istisnasız, birbirini izleyen tüm ödemeleri, talep sahibi Rus tebaanın katılımı olmaksızın, Hükümeti adına hareket eden Rus Elçiliği'ne yaptığını belirterek, Osmanlı Hükümeti'nin ilk itirazını reddetmiş ve işin esasına girmiştir.

Mahkeme'nin tespit ettiği gibi tazminat ödemelerini kabul eden Rus Elçiliği'dir. Dolayısıyla burada Elçilik, Rus Devletini temsilen, tazminat alacaklısı Rus tebaa adına ödemeleri kabul etmektedir. Bu noktada Rus Elçiliği'nin Rus Devletini temsile yetkili olması, tüm eylem ve işlemlerinin Rus Devleti adına hüküm ve sonuç doğurması anlamına gelmektedir. Kaldı ki her ne kadar Mahkeme tarafından gündeme getirilen bir gerekçe olmasa da asıl alacaklının bireysel olarak Rus tebaası olduğu kabul edilse bile, diplomatik himaye müessesesi, Rus Devleti'nin tebaasının haklarını korumak için harekete geçmesine cevaz vermektedir. Diplomatik himaye uygulamasının, terminoloji ve kavramdaki değişikliklerle, ortaçağdan beri var olduğu belirtilmiştir.²³ Böylece, inceleme konusu uyuşmazlık tarihinde de diplomatik himaye müessesesi varlığını devam ettirmektedir. Görüldüğü gibi Osmanlı Hükümeti'nin ilk itiraz gerekçeleri hukuken çok sağlam değildir ve Mahkeme'nin ilk itirazı reddederek işin esasına girmesi isabetlidir.

23. Ian Brownlie: *Principles of Public International Law*, Sixth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2003, s.500.

B- TARAFLARIN DEVLETLERİN (FAİZ) SORUMLULUĞUNA İLİŞKİN ARGÜMANLARI VE MAHKEME'NİN DEĞERLENDİRMESİ:²⁴

Rusya talebini, maddi borcun ödenmemesi nedeniyle devletin sorumluluğuna dayandırmış, bu sorumluluğun, gecikme nedeniyle doğan zararı, özellikle de zamanında ödenmeyen tutarın faizini tazmin yükümlülüğünü, para borçlarında ise temerrüt faizi ödeme yükümlülüğünü de içerdiğini iddia etmiştir. Rusya'ya göre, uyuşmazlık konusu mesele, her ne kadar 1879 Andlaşması hükümlerinin kısmen îfâ edilmemesi kaynaklı ise de aslında belirli bir taahhütten kaynaklanan akdî faiz değildir. Buradaki mesele, Andlaşmayı aşan ve ondan sonra meydana gelen yeni ve ârizî bir durumu ifade eder ki bu, Osmanlı Hükümeti'nin üstlendiği yükümlülükleri îfâ etmedeki eksikliğidir.

Osmanlı Hükümeti ise, üstlendikleri yükümlülükleri îfâ etmemeleri halinde devletlerin sorumluluğu konusundaki genel ilkeleri kabul etmekle beraber, açıkça taahhüt edilmediği takdirde, uluslararası kamu hukukunda temerrüt faizinin bulunmadığını öne sürmüştür. Osmanlı Hükümeti'ne göre, borçlu bir devlet, diğer borçlular gibi değerlendirilemez. Birreyler arasında uygulanan ilkeler, devletler arasında uygulanamaz. Devletin kamusal bir güç olarak *sui generis* konumu nazara alınmalıdır. Osmanlı Hükümeti, Roma Hukuku ve Fransız Hukuku'ndan borçlu devletin ayrıcalıklı konumuna ilişkin örnekler vermiş ve bir devlete açıkça kararlaştırılmayan zımnî yükümlülükler yüklenmesi halinde, bu devletin amaçladığından daha büyük oranda bir borçlu haline geleceğini, bunun da devletin hayati çıkarlarına zarar vererek, bütçesini altüst ederek ve ayaklanma ve dış saldırılara karşı kendisini savunmasını önleyerek, siyasi hayatını tehlikeye atacağını iddia etmiştir.

Osmanlı Hükümeti görüşünü desteklemek için, kaynak ve kapsamlarına göre farklı sorumluluklar arasında ayırım bulunduğunu belirterek, Roma Hukuku'nda borcun kaynakları teorisini gündeme getirmiştir. Bu konudaki analizlerden sonra, özet olarak haksız fiil veya yükümlülüğün îfâ edilmemesi nedeniyle ortaya çıkan zararların telâffî edilmesi ile yükümlülüğün îfâsında gecikme olması dolayısıyla ortaya çıkan zararların telâffîsi (temerrüt faizi) arasında fark bulunduğunu belirterek, uluslararası kamu hukukunda para borcu yükümlüsü devlet için, ödemelerdeki gecikme dolayısıyla temerrüt faizi ödeme konusunda özel bir sorumluluk bulunmadığını kaydetmiştir. Görüldüğü gibi Osmanlı Hükümeti, bir borcun ödenmemesi ile geç ödenmesi arasında fark olduğunu ve söz konusu borçlu devlet olunca da uluslararası kamu hukukunda temerrüt faizi ödemeye ilişkin bir kural bulunmadığı iddiasındadır.

---

24. Russia v. Turkey, s.8-12.

Dâimi Hakemlik Mahkemesi ise, gecikmeden doğan zararların tazmininin, hangi isim verilirse verilsin, her zaman, kusurun tamirat ve telafisi amaçlı olduğunu belirtmiştir. Mahkemeye göre, farklı sorumluluk türleri arasında esaslı bir farklılık yoktur; tümünün kaynağı kusurluluktur ve sonuçları itibariyle de para ile telafi edilirler. Mahkeme sonuç olarak, aksine bir uluslararası örf ve adet hukuku kuralının varlığı kanıtlanmadıkça, devletlerin sorumluluğu konusundaki genel ilkenin, para borçlarının ödenmesindeki gecikme nedeniyle özel bir sorumluluğa delalet ettiğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi Mahkeme, aksine bir örf ve adet hukuku kuralının bulunmaması halinde, bir devletin para borçlarının ödenmesindeki gecikmeden dolayı sorumlu olduğunu, bir başka ifade ile temerrüt faizi ödemekle yükümlü olduğunu kabul etmektedir. Aksine bir uluslararası örf ve adet hukuku kuralının varlığı kanıtlanmadıkça bir devletin para borçlarının ödenmesindeki gecikmeden dolayı sorumlu olduğu noktasındaki tespit, Mahkeme'nin, uluslararası örf ve adet hukukunda, temerrüt faizini ödemek konusunda devletleri ayrıcalıklı kılan bir düzenlemenin bulunmadığı anlayışında olduğunu göstermektedir. Aynı şekilde Mahkeme, Osmanlı Hükümeti'nden, temerrüt faizinin açıkça reddedildiği bir örf ve adet kuralı göstermesini de beklemiştir. Rusya'nın ise, temerrüt faizini kabul eden bir çok hakemlik kararı sunduğunu kaydetmiştir.

Sonuç olarak Mahkeme, Roma Hukuku ve Avrupa'daki özel hukuk düzenlemelerine ve doktrinindeki görüşlere dayanarak ve çeşitli hakemlik kararlarından örnekler vererek, Osmanlı Hükümeti'nin geciken ödemeler nedeniyle faizden sorumlu tutulması gerektiğine hükmetmiştir. Mahkeme, faizin işlemeye başladığı tarih olarak da Rusya'nın diplomatik usullere uygun bir şekilde faiz talebinde bulunduğu 12 Ocak 1891'i göstermiştir.

Bir devletin başka bir devlete verdiği zararlardan dolayı sorumlu olması ve bu zararları tazminle yükümlü tutulması, uluslararası hukukta yerleşmiş bir ilkedir. Tarafların argümanlarından açıkça anlaşılacağı gibi gerek Rus gerek Osmanlı Hükümeti bu konuda hemfikirlerdir. Fakat Osmanlı Hükümeti gecikme nedeniyle söz konusu zararları tazmin yükümlülüğü ve bu bağlamda temerrüt faizi ödeme yükümlülüğü olmadığını savunmaktadır. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin bu iddiası devletin uluslararası sorumluluğu müessesinin kapsamı ile bağdaşmamaktadır. Zira uluslararası hukukta, verilen zararın ortadan kaldırılması için eski halin iadesinin mümkün olmaması halinde, tazminat ödenmesi gerektiği, bu tazminatın da faiz ve hatta mahrum kalınan kârın ödenmesini de içerebileceği belirtilmiştir.²⁵ Kaldı ki bir devletin üstlendiği yükümlülüklerini geç îfâ etmesi halinde ortaya yeni bir zarar çıkmış olur ve borçlu devletin bu zararı da tazmin etmesi, hukuk mantığı gereğidir. Mahkemenin de tes-

25. Peter Malanczuk: *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Seventh Revised Edition, Routledge, 1997, s.270.

pit ettiği gibi, uluslararası hukukta bunun aksine bir kurallaşmadan bahsedilemez. Bu itibarla Osmanlı Hükümeti'nin bu argümanının kabul edilmemesi isabetlidir.

C- OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN MÜCBİR SEBEP (FORCE MAJEURE) ARGÜMANI VE MAHKEME'NİN DEĞERLENDİRMESİ:²⁶

Osmanlı Hükümeti'ni ilke olarak faiz borcundan sorumlu tutan Mahkeme, ardından Osmanlı Hükümeti'nin diğer argümanlarını incelemeye başlamıştır. Bu bağlamda ilk gündeme alınan Osmanlı Hükümeti'nin mücbir sebep argümanıdır. Mahkeme, mücbir sebebin, hem kamu hem de özel hukukta bulunan ve uluslararası hukukun da siyasi ihtiyaçlar gereği kendisine uyarlamak zorunda olduğu bir müessese olduğunu belirtmiştir. Osmanlı Hükümeti, 1881 ile 1902 tarihleri arasında, gelirlerinin çok büyük bölümünü sarf etmek zorunda kaldığı iç ve dış olaylarla (ayaklanmalar, savaşlar) birleşen ciddi finansal sorunların içinde olduğunu, bir kısım devlet gelirleri üzerindeki yabancı kontrolüne boyun eğmek zorunda kaldığını, bunların sonucu olarak borçların ancak gecikme ve ertelemelerle ödenebildiğini, bunun bile büyük bir fedakarlık olduğunu ileri sürmüştür. Bununla beraber Rusya, genel olarak mücbir sebep müessesesini kabul etmekle beraber somut olay açısından, Osmanlı Hükümeti'nin dile getirdiği süreç içinde, özellikle Osmanlı Bankası'nın kurulmasını müteâkip, diğer kredilerini amorti etmek ve kamu borçlarını ödemek üzere yaklaşık üç yüz elli milyon franklık uygun oranlı krediler aldığını belirtmiştir. Mahkeme de buna kıyasla son derece cüz-i olan talep sahibi Rus tebaaya ödenmesi gereken altı milyon franklık borcun ödenmesinin, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını tehlikeye atacağı veya iç ve dış durumuna ciddi zarar vereceği iddiasının mübâlâğlı olduğunu belirterek, mücbir sebep argümanının kabul edilmediğine hükmetmiştir.

Mücbir sebep, bir devletin yükümlülüklerinden kurtulmasının bir yoludur. Ancak bunun ispat edilmesi gerekir. Mücbir sebebin varlığı için her duruma uygulanabilecek genel bir ölçüt bulmak zordur. Bu nedenle, böyle bir sebebin varlığı, her somut olayın kendi şartları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Bir olayda mücbir sebep olarak değerlendirilen bir durum, olay veya olgu başka bir olayda bu şekilde değerlendirilmeyebilir. Bu bağlamda, mücbir sebebin uluslararası yargı yerleri tarafından tanınmasına rağmen, ileri sürülen davalarda kabul edilmediği anlaşılmaktadır²⁷. İnceleme konumuz uyuşmaz-

26. Russia v. Turkey, s.12–13.

27. Bkz: Hüseyin Pazarcı: *Uluslararası Hukuk Dersleri, III. Kitap*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999, s.172–173.

lıkta da Mahkeme, Osmanlı'nın aldığı uygun oranlı krediler ve ödenmesi gereken borcun buna kıyasla az olması nedeniyle mücbir sebep argümanını reddetmiştir ki aslında bu uluslararası yargı yerlerinin sonradan gelişen içtihadına uygundur.

D- OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN HİBE ARGÜMANI VE MAHKEMESİNİN DEĞERLENDİRMESİ:²⁸

Osmanlı Hükümeti, talep sahibi Rus tebaaya verilmesi kararlaştırılan paranın hibe olduğunu iddia etmiş ve çeşitli hukuk sistemleri ve hakemlik kararlarından örnekler verecek, hibe müessesesinde temerrüt faizinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Mahkeme ise, Rus talep sahiplerinin bizatihi kendilerinin savaş fiillerinin mağduru olduklarını, Osmanlı Hükümeti'nin İstanbul'daki Rus Elçiliği'ndeki komisyon önünde zararlarını ispatlayan Rus mağdurların zararların tazmin için taahhütte bulunduğunu ve komisyon kararlarına itiraz edilmediğini, otuz yıl boyunca bu mesela üzerinde yapılan diplomatik yazışmalarda, 1878/1879 Andlaşmaları'nı imzalayan iki tarafında savaş fiilleri mağduru Rusları, lehlerinde hibede bulunulan kişiler olarak değil, hak sahibi kişiler olarak değerlendirdiklerini belirtmiştir. Aynı şekilde Osmanlı Hükümeti'nin hibe olarak değerlendirdiği bu tazminat karşılığı olarak çarpışmalar son bulmuştur. Mahkeme, bu nedenle ortada hibeye yönelik bir davranış bulunmadığını tespit ederek, artık uluslararası kamu hukukuna göre hibe eden kişinin temerrüt faizi ödemek zorunda olup olmadığını incelemenin gereksiz olduğuna hükmetmiştir. Görüldüğü gibi Mahkeme, doğrudan doğruya Osmanlı Hükümeti'nin hibe argümanını reddederek, uluslararası hukukta taahhüt edilen hibenin îfâsının gecikmesi dolayısıyla söz konusu olabilecek taleplere hiç değinmemiştir. Mahkeme, Osmanlı Hükümeti'nin ödemesi kararlaştırılan paranın, savaş fiilleri sonucu ortaya çıkan zararı tazmin amaçlı olduğu tespitini yapmış ve buna dayanak olarak da tarafların aralarındaki yazışmalar ve akdettikleri andlaşmalardan ortaya çıkan anlayışlarını göstermiştir.

E- OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN KESİM HÜKÜM (RES JUDICATA) ARGÜMANI VE MAHKEME'NİN DEĞERLENDİRMESİ:²⁹

Osmanlı Hükümeti, Rus talebine ilişkin olarak kesin hüküm itirazında da bulunmuştur. Osmanlı Hükümeti, İstanbul'daki Rus Elçiliği'nde kurulan komisyona, üç talep sahibinin borcun tamamının henüz ödenmediği bir dönemde faiz için başvurduğunu, ko-

28. Russia v. Turkey, s.13-14

29. Russia v. Turkey, s.14.

misyonun ise bu talebi kabul etmediğini bildirmiş ve bu olumsuz davranışın, faiz talep etmeyen diğer talep sahiplerinin durumuna da sirâyet edeceğini ileri sürmüştür. Mahkeme ise, İstanbul'daki komisyon bir mahkeme olarak değerlendirilse bile, 1878-81 arasında komisyon tarafından sabitlenen tazminatın ödendiğini, buradaki meselenin, gecikmeden doğan zararın ödenip ödenmemesine ilişkin olduğunu belirtmiş ve komisyonun da bu konuda karar vermediğini ve zaten veremeyeceğini tespit etmiştir.

Görüldüğü gibi Osmanlı Hükümeti, Rus Elçiliği'ndeki komisyonu bir açıdan tüketilmesi gereken bir yargı yolu olarak takdim etmiştir. Mahkeme ise, bu komisyonun bir mahkeme olmadığını (aslında mahkeme olup olmamasının bu noktada bir önemi yoktur), mahkeme olarak değerlendirilse bile yetkisinin toplam tazminat miktarını tespit etmediğini belirtmiştir. Gerçekten de komisyonun gecikme nedeniyle ortaya çıkan zararlar konusunda bir yetkisi yoktur. Bu bakımdan itiraf etmek gerekirse, Osmanlı Hükümeti'nin bu iddiası çok sağlam değildir. Ancak, Osmanlı Hükümeti'nin davayı kendi lehine karara bağlatacak en sağlam argümanı, Mahkeme tarafından en son incelenip değerlendirilen "vazgeçme" argümanıdır.

F- OSMANLI HÜKÜMETİ'NİN VAZGEÇME (RENUNCIATION) ARGÜMANI VE MAHKEMENİN DEĞERLENDİRMESİ:³⁰

Osmanlı Hükümeti, on bir veya on iki yıl süren diplomatik yazışmalarda Rusya'nın, faiz veya Osmanlı İmparatorluğu'nu sorumlu tutan gecikmeden doğan zararın tazmini iddiasında bulunmadığını iddia etmiştir. Osmanlı Hükümeti özellikle, 12 Ocak 1891 tarihli Rus Hükümeti'nin kânunî faizi de gündeme getiren talebine vurgu yaparak, Rusya'nın bu tarihte diplomatik kanallarla yaptığı talepte, nizâmî bir şekilde ana para ve faizin ödenmesini istiyor olsa idi, müteakip yazışmalarda da bu talebi dile getirmesi ve Rus Elçiliği tarafından ödeme zamanlarında verilen makbuzlara faize ilişkin kayıt konması gerekeceğini belirtmiş ve fakat böyle yapılmadığını, Elçiliğin de yapılan ödemeleri hiçbir zaman faiz olarak değerlendirmedeğini belirtmiştir. Bu bağlamda, ödenmesi gereken toplam borç miktarı ifadeleri ile her dâim ana borcun kastedildiğini, Rus Hükümeti'nin de bu anlayışta olduğunu, diplomatik yazışma ve Rus Elçi ve Elçiliği'nin bazı açıklamalarından örnekler vererek öne sürmüştür.

Mahkeme, özel hukukta, alacaklının borçludan ödeme talebinde bulunduğu sırada, ana borçtan daha fazlasını istemesi halinde bunu kayıt altına alması gerektiğini, aksi durumun sessiz kalma (sukut) olarak değerlendirileceği tespitini yapmıştır. Bu tes-

30. Russia v. Turkey, s.14-15.

piti somut olaya uygulayan Mahkeme, Rus Elçiliği'nin müteaddit defalar tartışma yapmadan veya kayıt koymadan yapılan ödemeleri kabul etmesini ve Rus Elçiliği'nin kendi diplomatik yazışmalarında defalarca tazminat miktarı ile ana borç miktarını aynı olarak kabul etmesini, Rusya'nın faiz hakkından vazgeçmesi (*renounce*) olarak değerlendirmiştir. Bilindiği gibi vazgeçme, tek taraflı bir hukuki işlemdir. Bir hukuki işlem, yeni bir hukuki durum yaratmak, mevcut olan bir hukuki durumu değiştirmek veya mevcut olan bir hukuki durumu sona erdirmek üzere, ilgili hukuk düzeninin hukuki işlem yapma yetkisi verdiği subjeler tarafından yapılan irade açıklamalarıdır. Tek taraflı vazgeçme, bir hukuk kişinin sahip olduğu bir hakkını bundan böyle kullanmayacağını ve bu hakkın sona erdiğini öteki kişilerin rızasına bağlı olmaksızın bildirme işlemidir ve açık irade beyanı ile yapılabileceği gibi, zımnî irade beyanıyla da yapılabilir; önemli olan vazgeçme iradesinin şüpheye yer vermeyecek şekilde açıklanmış olmasıdır.³¹ Bu noktada Rusya'nın faiz hakkından zımnî vazgeçtiği görülmektedir. Gerçekten de her ne kadar Rus Elçiliği, 6 Temmuz 1902'deki açıklaması ile 23 Eylül 1881, 27 Şubat 1887 ve 12 Ocak 1891 tarihli notalarında faiz meselesini gündeme getirdiğini iddia etmiş ise de sonraki davranışları ile bu talebini desteklememiş, hatta tam tersine hareket etmiştir. Bu bağlamda yukarıda da belirtildiği gibi Rus Elçiliği, faiz hakkını saklı tutmadan yapılan ödemeleri kabul etmiş ve yapılan diplomatik yazışmalarda, tazminat miktarı ile ana borç miktarını eşit tutmuştur. Bu noktada, her ne kadar Mahkeme kararının gerekçesinde hakkında tespit yapılmamışsa da şu hususu vurgulamak gerekir: Anılan Rus notalarındaki faiz talepleri ile Rus Elçiliği'nin ödemeleri kabul esnasındaki davranışları farklı hukuki işlemlerdir. Asıl belirleyici olan işlem, taraflar arasındaki hukuki ilişkinin esasını teşkil eden borcun ödenmesi sırasında yapılan hukuki işlemdir ki bu da ödemeyi kabul eden Rus Elçiliği'nin, verdiği makbuzlar üzerine iddia ettiği faiz talebine ilişkin bir kayıt koymamasıdır. Rus Elçiliği, yapmama şeklinde tecelli eden davranışları ile yeni ve farklı bir hukuki işlem tesis etmiştir. Şu halde Rus Elçiliği'nin faize vurgu yapan notaları, hukuki duruma Rusya lehine etki etmekten uzaktır. Aynı şekilde Rus Elçiliği'nin tüm bu davranışları vazgeçme iradesini şüpheye uzak bir biçimde ortaya koymaktadır. Zira, Rus Elçiliği'nin yapılan ödemeleri kayıt koymadan ana borca mahsuben alması, başka bir yoruma mahal vermemektedir. Nitekim Mahkeme de yukarıda aktarılan gerekçesinde bu değerlendirmede bulunarak, son derece isabetli bir sonuca ulaşmıştır.

---

31. Hüseyin Pazarcı: *Uluslararası Hukuk Dersleri, I Kitap*, 9. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001, s.259-260.

MAHKEME'NİN ESASA İLİŞKİN NİHAİ KARARI:³²

Mahkeme 11 Kasım 1912 tarihinde verdiği kararında, ilke olarak Osmanlı Hükümeti'nin Rus Hükümeti'ne 12 Ocak 1891'den itibaren temerrüt faizi ödemekle yükümlü olduğunu, bununla beraber, İstanbul'daki Rus Elçiliği'nin vazgeçmeyi sonuçlayan davranışları nedeniyle Osmanlı Hükümeti'nin gecikmeden doğan zararlardan sorumlu tutulamayacağına; sonuçta, Tahkimname'nin 3. maddesi ile Mahkemeye sorulan, Osmanlı Hükümeti'nin hak iddia eden Rusların gecikmeden doğan zararlarını (faiz) ödemek zorunda olup olmadığı sorusuna olumsuz cevap verildiğine hükmetmiştir.

SONUÇ

Yukarıda değerlendirilen Dâimi Hakemlik Mahkemesi'nin kararında uluslararası hukukun çeşitli müesseseleri ile ilgili tespitler göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, devletin sorumluluğu müessesesi kapsamında yükümlülüklerin geç îfâsı nedeniyle ortaya çıkan zararları tazmini yükümlülüğü, mücbir sebep müessesesinin uluslararası hukukun kendisine uyarlaması gereken bir müessese olduğu ve ilke olarak kabul edildiği ve bir devletin davranışları sonucu zımnen bir hakkından vazgeçmiş sayılabileceğine ilişkin tespitler önem arz etmektedir.

Mahkeme'nin kararının, olayları ele almak ve ulaşılan hükmü gerekçelendirmek açısından kusursuz olduğu belirtilmiştir.³³ Buna karşın kararda özel hukuk kurallarına göre kıyas yapılmasının eleştirildiği aktarılmıştır.³⁴

Osmanlı Hükümeti ise, temerrüt faizi borcundan sorumlu tutulmakla beraber, son derece mahir bir şekilde ileri sürdüğü “vazgeçme” iddiasının, Mahkeme tarafından isabetli bir şekilde kabul edilmesi ile sadece ana parayı ödemekle kalmış, temerrüt faizi ödemekten kurtulmuştur. Böylece zaten çok zor durumda olan İmparatorluk maliyesi, bir başka yükten daha kurtulmuştur.

Bu dava, Osmanlıların, artık ömrünü tamamlamak ve bir imparatorluk olarak tarih sahnesinden çekilmek üzere olduğu bir dönemde, uluslararası bir yargı yerinde hakkını gereği gibi savunması ve sonuçta lehine karar alınmasını sağlaması bakımından dikkate

32. Russia v. Turkey, s.16.

33. Editorial Comment, “The Case of Russia Against Turkey at the Hague Court of Arbitration”, American Journal of International Law, 7, 1913, s.147.

34. Pazarcı, (I. Kitap), s.189.

değerdir. Böylece dava, o dönem için Avrupalıların sürekli küçümsediği Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türklerin, hukuki konularda başarısız ve ilgisiz olduğu ön yargısını çürüten iyi bir örnek teşkil etmektedir. Cumhuriyet döneminde de Türkiye'nin taraf olduğu bazı uluslararası uyuşmazlıklar uluslararası yargı yerlerinde incelenmiş ve genelde Türkiye lehine kararlar alınmıştır.³⁵ Günümüzde Türkiye de tarafı olduğu uluslararası uyuşmazlıkların uluslararası yargıya taşınması uluslararası hukuk açısından mümkündür. Ancak bu noktada çok dikkatli olunmalı ve gerek tahkimnamelerin hazırlanması gerek gidilecek yargı yerinin ve bu yargı yerine göre hakemlerin seçimi ve uygulanacak kural ve usullerin tespitinde azamî titizlik gösterilmelidir. Tüm bunlara rağmen, uluslararası yargı yerlerinin bazı kararlarında siyasi ve toplumsal husus ve dengeleri de gözettiği gerçeği asla gözden uzak tutulmamalıdır. Aynı şekilde Türkiye'nin en önemli uyuşmazlık konuları arasında yer alan Ege Uyuşmazlığının da uluslararası hukuk açısından uluslararası yargıya havalesi mümkün olmasına rağmen, söz konusu uyuşmazlığın mahiyet ve niteliğinin siyasi bir çözümü ön plana çıkarması nedeniyle, öncelikle diplomatik yolların zorlanması daha sağlıklı ve uygun olacaktır. Zaten halihazırda Türkiye ile Yunanistan, Ege Uyuşmazlıkları konusunda müzakerelere devam etmektedir.

KAYNAKÇA

KİTAP VE MAKALELER

Aksar, Yusuf: *Evrensel Yargı Kuruluşları*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2007.

Altuğ, Yılmaz: "1856'dan Önce Osmanlı Devletinde Modern Devletler Hukuku Uygulaması", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1997, Ankara, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, İsmail Soysal (Yay.Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, 95-104.

Bozkurt, Gülnihal: "1899 Lahey Barış Konferansı ve Osmanlı Devleti", *XIII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 4-8 Ekim 1999 Kongreye Sunulan Bildiriler, III. Cilt, I. Kısım*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2002, 369-394.

Brownlie, Ian: *Principles of Public International Law*, Sixth Edition, Oxford University Press, Oxford, 2003.

Erim, Nihat: *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: I, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953.

Hudson, Manley O.: "The Permanent Court of Arbitration", *American Journal of International Law*, Vol: 27, 1933. 440-460.

Karal, Enver Ziya: *Osmanlı Tarihi, Cilt: VIII, 4. Baskı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1995.

Malanczuk, Peter: *Akehurst's Modern Introduction to International Law*, Seventh Revised Edition, Routledge, 1997.

35. Bunlardan en meşhurları, Uluslararası Dâimi Adalet Divanı tarafından karara bağlanan Bozkurt-Lotus Davası ile Uluslararası Adalet Divanı tarafından karara bağlanan ve Divan'ın işin esasına girmeden tek taraflı Yunan başvurusunu yetki yönünden reddettiği Ege Kıta Sahaneliği Davası'dır.

- Pazarcı, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri, III Kitap*, 3. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.
- Pazarcı, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri, I Kitap*, 9. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2001.
- Türkgeldi, Ali Fuat: *Mesâil-i Mühimme-i Siyasiyye, Cilt:II*, Bekir Sıtkı Baykal (Yay.Haz.), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1987.
- Yurdusev A. Nuri-Yurdusev, Esin: “Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa Devletler Sistemine Girişi ve 1856 Paris Konferansı”, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç 15-17 Ekim 1997, Ankara, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, İsmail Soysal (Yay.Haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999, 137-147.
- *American Journal of International Law*, Vol: 7, 1913, 178-201.
- The Secretary-General and the International Bureau of the Permanent Court of Arbitration, *Permanent Court of Arbitration, Basic Documents Conventions, Rules, Model Clauses and Guidelines*, 1998.

İNTERNET KAYNAKLARI

- [http : // www . pca – cpa . org / upload / files / Russian % 20Award%20edited%20_final_.pdf](http://www.pca-cpa.org/upload/files/Russian%20Award%20edited%20final_.pdf). (Erişim tarihi, 10.03.2009).
- [http : // www . hague justiceportal.net/e-Cache/DEF/7/894 . c2 V 0 T G Fu Zz 1 O T C Z MPU5M.html](http://www.haguejusticeportal.net/e-Cache/DEF/7/894.c2V0TGZFuZz1OTCZMPU5M.html) (Erişim tarihi: 11.03.2009).
- <http://www.pca-cpa.org/upload/files/1899ENG.pdf>. (Erişim tarihi: 18.03.2009)
- <http://www.pca-cpa.org/upload/files/1907ENG.pdf>. (Erişim tarihi: 18.03.2009)

